

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ, ГАЛУЗЯМИ

УДК 330.341.2(477)

О. В. ЧИРВА

Інститут економіки промисловості НАН України

НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ
УКРАЇНИ ЗА ТЕХНОЛОГІЧНИМИ УКЛАДАМИ

Розглянуто вплив технологічних укладів на розвиток інституційних структур в економіці України. Обґрунтовано необхідність зміни структури промислового комплексу України за технологічними укладами.

The influence of technological structures for the development of institutional structures in economy of Ukraine is set. The necessity of changing the structure of the industrial complex of Ukraine on the technological way is grounded.

Ключові слова: економіка України, промисловий комплекс, зміна структури, технологічний уклад.

Характерною рисою сучасного світового економічного розвитку є ключова роль високих технологій як рушійних сил усіх секторів економіки. Очевидно, що широке застосування цих нових технологій веде до підвищення ефективності виробництва, економії ресурсів [1] та формування нових потреб у суспільстві.

В умовах «нової економіки», що активно розвивається, відбувається заміщення старих технологічних укладів новими, коли принципово змінюються форми поєднання засобів праці, предметів праці і робочої сили в процесі виробництва. Ядром нових технологічних укладів стають інформаційно-комунікаційні технології, нанотехнології, біотехнології, екологічні ноу-хау тощо. Сучасні технології поглиблюють суспільний поділ праці, створюючи нові виробництва і галузі народного господарства [2].

У промисловості України переважають галузі з низьким технологічним рівнем, продукція кінцевого призначення яких в основному є неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках [3], це сповільнює темпи зростання національної економіки. Тому одним із стратегічних завдань більш ефективного розвитку виробничого потенціалу є його структурна перебудова.

Зміна технологічних укладів, яка відбувається в масштабах світового господарства істотно впливає на розвиток економічних інститутів, формуючи нові їх типи, змінюючи поведінку економічних суб'єктів, примушуючи виробляти нову стратегію і тактику діяльності в мінливих умовах [2]. Саме тому аналіз технологічного рівня розвитку в Україні показує, що технологічна багатокладність виробництва стає сьогодні однією з головних структурних проблем української економіки [4].

Структурований аналіз технологічних укладів здійснено в наукових працях українських та російських учених. Категорії «уклад», «багатокладність економіки» розглядаються в роботах таких авторів, як Резяпкіна О., Ціхан Т., Глазьев С., Самарський А. та ін. [2; 4; 5; 11; 12]. До найменш розроблених належать питання, пов'язані з формуванням 5-го і 6-го технологічних укладів у промисловому комплексі України. Недостатньо досліджене питання впливу зміни технологічних укладів на становлення нових інституційних форм в економіці.

Метою статті є аналіз багатокладності і розвитку високих технологій в промисловому секторі економіки України.

Технологічний уклад (ТУ) являє собою конгломерат сполучених виробництв, об'єднаних у стійку цілісність, що самовідтворюється за допомогою технологічних ланцюгів, яка охоплює замкнутий відтворювальний цикл – від видобутку виробничих ресурсів та професійної підготовки кадрів до невиробничого споживання [5]. На сьогоднішній день в розвинених країнах переважають технології 5-го укладу і формуються технології 6-го укладу. У промисловості України домінують 3-й і 4-й ТУ (рис. 1).

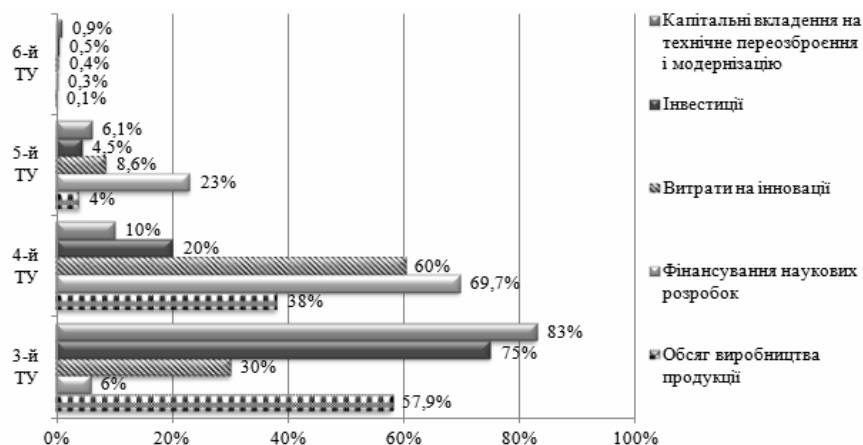

Рис. 1. Динаміка технічної багатокладності економіки України

Як видно з рис. 1, за випуском продукції вищі ТУ – 5-й та 6-й – в Україні становлять близько 4%, причому 6-й ТУ, який визначає перспективи високотехнологічного розвитку країни в майбутньому, менше 0,1% [4]. Основою цих укладів є електронна промисловість, обчислювальна, оптоволоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудівництво, інформаційні послуги, біотехнології. За випуском продукції домінують 3-й і 4-й ТУ, їхня частка в промисловому виробництві становить 96%. Основу цих укладів становлять технології промисловості будівельних матеріалів; суднобудування; металургійна, хімічна, легка промисловість; паливно-енергетичний комплекс; більшості галузей машинобудування.

Відповідно до рис. 1 фінансування науково-технічних розробок майже на 70% припадає на 4-й ТУ, і тільки 23% – на 5-й ТУ. Інноваційні витрати в основному розподіляються між 4-м і 3-м ТУ, 60% і 30%, а на 5-й припадає всього лише 8,6%. Інвестиції, які визначають майбутнє на найближчі 10-15 років, в основному направляються в 3-й і 4-й ТУ і складають 95% всіх інвестицій. Лише 4,5% інвестицій спрямовуються в 5-й ТУ [4].

У технологічній частині капітальних вкладень, яка характеризує технічне переозброєння і модернізацію, на 83% домінує 3-й ТУ і лише 10% припадає на 4-й ТУ.

Таким чином, виникає необхідність уточнення пріоритетів з метою розвитку високоукладного промислового комплексу. Так, у прийнятому Законі «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» [6] сказано, що реалізація цієї програми має змінити структуру промислового комплексу за технологічним укладом, і, відповідно до цього, до 2013 року обсяги виробництва 5-го ТУ повинні вирости до 12%, а 6-го ТУ – до 3%. Можна припустити, що в Україні, фактично закріплюється існуюча технологічна багатокладність [4].

Також важливу роль у розвитку високоукладності промислового комплексу грає показник придбання та передання технологій (технічні досягнення) в Україні та за її межами. Неврегульованість питань, пов'язаних з реалізацією Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [7], призводить до неконтрольованого передання технологій за кордон, що загрожує технологічній безпеці країни [8].

Технологічний розвиток галузей промисловості характеризується, насамперед, упровадженням прогресивних технологій. У 2006-2007 рр. спостерігалось посилення тенденції щодо придбання технологій, а в 2008 р. відбулося уповільнення цього процесу (рис. 2) [9]. Це свідчить про низький показник для країни, яка декларує інноваційно-інвестиційний шлях розвитку та перехід до 5-го і 6-го ТУ за умови створення відповідної інфраструктури національної інноваційної системи [8].

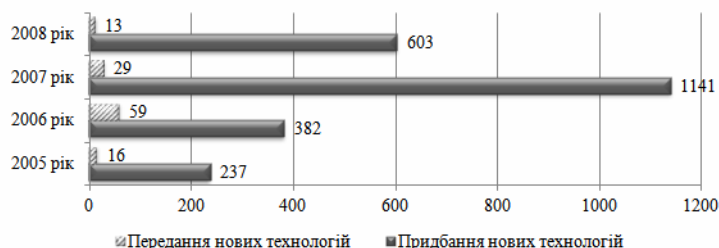

Рис. 2. Динаміка передання та придбання технологій в Україні у 2005-2008 рр.

Світова енергетична криза стала ще одним важливим чинником, який потребує кардинальної зміни технологічного укладу промислового комплексу України. Неефективна структура і висока енергоємність промислового виробництва в країні, а також зростання цін на енергоносії спонукали підприємців шукати засоби підвищення ефективності господарської діяльності. Не переймаючись пошуком резервів технологічної модернізації виробництва, у більшості галузей вдалися до підвищення цін [8]. Проте стрибок цін на енергоносії та сировину призводить до різкого падіння прибутковості виробництва в технологічних сукупностях домінуючого ТУ. Це служить сигналом до масового впровадження принципово нових, менш енерго- і матеріалоємних технологій. Одночасно відбувається вивільнення капіталу за межі зростання виробництв попереднього ТУ. У ході перетікання капіталу в освоєння базисних нововведень нового ТУ масштаби останнього збільшуються. Зміна співвідношення цін сприяє підвищенню ефективності технологій, що становлять новий уклад, а з витісненням попереднього – ефективності всього суспільного виробництва [10].

Пошук нових технічних рішень та створення нових винаходів будуть сприяти зменшенню енергоспоживання [11]. На думку академіка Російської академії наук Сергія Глазєва [12], становлення нового технологічного укладу веде до швидкого підвищення ефективності економіки: вона стає менш матеріало- та енергоємною. Завдяки технологіям нового технологічного укладу енергоємність світової економіки до 2030 р. може знизитися на 60%. Відповідно до наявних прогнозів, питоме споживання енергії зменшиться з 306 кг нафтового еквіваленту на \$1000 світового ВВП у 2005 р. до 130 кг в 2030 р. При цьому в структурі світового споживання енергоресурсів знизиться частка нафти і ймовірно спостерігатиметься

деяке збільшення частки природного газу та швидке зростання частки альтернативних джерел енергії.

Заміщення технологічних укладів вимагає, як правило, відповідних змін у соціальних і інституціональних системах. Ці системи сприяють масовому впровадженню технологій нового укладу, що відповідають його типу споживання і способу життя. По завершенні цього починається фаза швидкого розширення нового ТУ, який стає основою економічного зростання і займає домінуюче положення у структурі економіки. У фазі росту нового укладу більшість технологічних ланцюгів перебудовуються відповідно до його потреб. В цей же час зароджується наступний, новітній ТУ, який перебуває в ембріональній фазі до досягнення домінуючим укладом меж зростання, після чого починається чергова технологічна революція. При цьому створюється новий вид інфраструктури, що долає обмеження попереднього, а також здійснюється перехід на нові види енергоносіїв, які закладають базу для становлення наступного технологічного укладу [10].

Суть концепції технологічного прориву полягає в тому, що при вирішенні великих стратегічних завдань не можна орієнтуватися на те, щоб доганяти. Потрібно вибирати ті напрямки, де можна зробити прорив, і орієнтувати на них нове покоління. Для цього в період зміни технологічного укладу та структурної перебудови світової економіки необхідно створити в національній економіці конкурентоспроможні виробництва нового укладу і посилити свої позиції на світовому ринку. Ця можливість обумовлена тим, що в економічно відсталих країнах, як правило, відсутні значні виробничі потужності застарілого устрою і, а відповідно, проблема вивільнення зв'язаного у них капіталу [4], а також набагато нижче опір соціально-економічних інститутів структурній перебудові.

Відсутність тягаря у вигляді вкладеного в застарілі виробництва капіталу полегшує створення виробничо-технічних систем нового укладу.

Включення країни до числа технологічно розвинених держав передбачає наявність відповідних внутрішніх соціально-економічних і науково-технічних передумов [4]:

- досить розвинений промисловий потенціал;
- наявність широких верств освіченого населення;
- доступ до зовнішніх джерел інформації, капіталу і ресурсів.

Всі ці умови повинні формуватися в ході життєвого циклу попереднього укладу, адже відтворення останнього створює передумови для становлення наступного технологічного укладу, який не може бути створено «на порожньому місці». У той же час, для формування цих передумов зовсім не обов'язково розвивати виробництва попереднього укладу до рівня розвинених країн.

Враховуючи вище наведене, виникає крайня необхідність зміни структури промислового комплексу України з технологічного укладу. Це потребує прийняття на загальнодержавному рівні налагодженого механізму проведення детальних прогностно-аналітичних досліджень, які нададуть дали можливість чітко і обґрунтовано визначати науково-технологічні та інноваційні пріоритети [8], що забезпечать ефективність національної економіки.

Таким чином, проблеми, з якими зіткнулася національна економіка, зумовлюють необхідність систематизації знань про можливі способи еволюційної трансформації економічної, технологічної та інституційної систем. Для вступу в ряди передових країн, Україна повинна в короткий термін здійснити перехід до «нової економіки», створюючи й реалізуючи в реальному секторі економіки «проривні» технології [2]. Необхідно вийти на міжнародні ринки з інтелектуальними базами даних, експертними системами, мікроелектронікою та іншими наукоємними технологіями.

Література

1. Федосеева Н. Ю. Реструктуризация предприятий ОПК при формировании вертикально-интегрированных структур (ВИС) [Электронный ресурс] / Н.Ю. Федосеева // Предпринимательство в промышленности: пути развития: материалы II Межрегиональной конференции – Режим доступа : <http://www.subcontract.ru>.
2. Резяпкина О. И. Влияние технологических укладов на становление и развитие институциональных структур [Электронный ресурс] : дис. ... канд. экон. Наук : 08.00.01. [Электронный ресурс] / О.И. Резяпкина // Электронная библиотека. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net>.
3. Проблемы развития промышленности Украины [Электронный ресурс] // Український промисловий реєстр. – 6.02.2010. – Режим доступа : <http://upr-search.com.ua>.
4. Цихан Т.В. О концепции технологических укладов и приоритетах инновационного развития Украины [Электронный ресурс] / Т.В. Цихан // Центр политических технологий. – Режим доступа : <http://www.politcom.ru>.
5. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / Глазьев С.Ю. – М. : ВлаДар, 1993. – 430 с.
6. Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 2004, N 32, ст.384 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 18. – С. 9.
7. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 2006

р. № 45, ст.434 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – С. 65.

8. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. Мировой экономический кризис как процесс замещения доминирующих технологических укладов [Электронный ресурс] // Официальный сайт Сергея Глазьева. – Режим доступа : <http://www.glazev.ru>.

11. Самарский А. О концепции технологических укладов и о некоторых перспективах капитализма [Электронный ресурс] / А. Самарский // Глобальная альтернатива. – Режим доступа : http://aglob.info/articles.php?article_id=2671.

12. Глазьев С.Ю. России необходимо формирование нового технологического уклада [Электронный ресурс] / С.Ю. Глазьев // Российские вести. – Режим доступа : <http://rosvesty.ru>.

Надійшла 29.03.2010

УДК 631.152

Р. В. ШТИФАНИЧ

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський

АГРОБІЗНЕС В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АПК

В статті розглядається виникнення та еволюція економічних категорій "агробізнес" та "управління". Оскільки на даний час є чимало формулювань даних понять, автор для більш повного розкриття їх суті робить огляд та систематизацію трактувань відомих вітчизняних та зарубіжних вчених.

In the article discusses the origin and evolution of economic categories "agribusiness" and "management". Because now there are many formulations of data categories, the author for more complete disclosure of their merits and systematically review the interpretations of famous domestic and foreign scientists.

Ключові слова: агробізнес, управління, економічна наука, аграрний сектор.

Вступ. Агробізнес є важливою складовою сільської економіки, особливо на регіональному рівні. Сучасні умови господарювання потребують від підприємств агробізнесу підвищення ефективності виробництва на основі впровадження інноваційних технологій, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, що, в свою чергу, неможливо без створення ефективної моделі управління виробництвом. Як свідчить практика, управлінська діяльність значним чином ґрунтується на теорії та практичному досвіді, що склалися протягом останніх десятиліть функціонування командно-адміністративної системи. Рівень теоретичної управлінської підготовки сучасних аграрних менеджерів, ступінь володіння ними раціональними прийомами та інструментами розробки та прийняття управлінських рішень зводиться в основному до проблеми організації управлінських процесів.

У зазначених умовах та враховуючи сучасні тенденції розвитку аграрного сектору пошук нових підходів до вирішення проблеми організації управлінських процесів в сільськогосподарських підприємствах є дуже актуальним.

В економічній теорії термін «агробізнес» розглядається як одне із виражень більш широкого поняття – бізнесу. Теоретичне і практичне значення досліджуваної проблеми, багатоваріантність її тлумачення ученими викликають необхідність чіткого категоріального позначення агробізнесу. Провідні економісти, що дослідили бізнес, як економічну категорію, у міру поглиблення ринково-трансформаційних процесів розкривали його суть з різних специфічних позицій і підходів. Автор в своїй роботі згрупувала поняття «агробізнес» та «управління» відомих українських та закордонних науковців та показала відмінності в трактуванні даних категорій різними дослідниками.

При написанні статті використовувались наступні методи дослідження: індуктивний, дедуктивний – при зборі, систематизації й обробці інформації; теоретичного узагальнення – у процесі розкриття сутності понять «управління» та «агробізнес»; спостереження, порівняльних переваг. Інформаційну базу склали законодавчі та нормативно-правові акти України, теоретичні положення й висновки наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали наукових конференцій і семінарів, сучасна економічна теорія ринкової економіки.

Дослідження питань управління привертає увагу науковців і практиків. Їх дослідженню присвячували праці багато українських й зарубіжних вчених, серед яких Г.О. Андрусенко, О.С. Віханський, В.П. Галушко, Л.Є. Довгань, Д.П. Доманчук, Й.С. Завадський, М.М. Ільчук, У. Кінг, Д.Кліланд, А.А. Коренной, А.Р. Лейбкінд, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, Г.Х. Попов, В.Д. Савченко, В.Ф. Семенов, І.Ю. Сіваченко, Р.А. Слав'юк, В.М. Трегобчук, Р.І. Тринько, М.М. Федоров, Т.І. Ткаченко та інші науковці. В роботах вчених вирішено широке коло проблем теорії і практики управління. Разом з тим ряд питань цього важливого наукового напрямку залишається невирішеним або вирішеним частково. Досі в науковій літературі сформульовано остаточного і єдиного трактування суті агробізнесу та управління та форм їх